

Зінченко С.В. Психолого-педагогічні засади особистісного розвитку дорослих учнів / Світлана Зінченко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Мадзігон та ін. – К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. – Вип. 1 (14). – С. 90-94.

Світлана Зінченко,

м. Київ, Україна

УДК 37.015.31:159.923.2(-053.8)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДОРΟΣЛИХ УЧНІВ

В статтє автор рассматривает психолого-педагогические основы личностного роста взрослых учеников, раскрывает этапы личностного роста, анализирует основные требования к личностному росту взрослых учеников. Отмечает, что личностный рост невозможен без развития рефлексии, поскольку взрослый ученик постоянно находится в состоянии самопознания. Акцентирует внимание на использовании методов активного обучения, поскольку они имеют большое влияние на усвоение учебной информации и развитие личностных качеств, направленности образовательного процесса на стимулирование саморазвития взрослых учеников.

Ключевые слова: личностный рост, взрослость, взрослые ученики.

The author considers the psychological and pedagogical foundations of personal growth of adult learners, reveals stages of personal growth, analyzes the basic requirements for personal growth of adult learners. Stresses that personal development is impossible without the development of reflection, as an adult learner is constantly in a state of self-knowledge. Emphasising the use of active

learning methods as they have great influence on the learning of information and development of personal qualities, orientation of the educational process to promote self-development of adult learners.

Keywords: *personal growth, maturity, adult students.*

В Україні більше уваги приділяється освіті дорослих, оскільки вона стає важливим фактором розвитку особистості на всіх етапах її життєвого та професійного шляху. Адже у дорослих виникає необхідність постійного оновлення знань.

За психолого-педагогічним значенням освіта дорослих спрямована на збагачення творчого потенціалу та всебічного розвитку особистості. На якому б етапі життєвого та професійного шляху не знаходилася людина, вона не вважатиме себе остаточно сформованою особистістю та професіоналом. У цьому полягає важлива особливість індивідуального досвіду, самосвідомості, розвитку особистості.

Специфіку психології навчання дорослих, а саме: психологічні характеристики дорослого як суб'єкта освіти проаналізовано Б. Ананьєвим, С. Вершловським, Ю. Кулюткіним, С. Рубінштейном, Г. Сухобською; можливість успішної реалізації в освіті на різних етапах зрілості доведена Л. Анцифоровою, Л. Виготським, Д. Роджерсом, Л. Лук'яною, Н. Ничкало та ін.

З урахуванням того, що освіта дорослих може ефективно розв'язувати проблему особистісного розвитку дорослих учнів, актуалізується необхідність наукового осмислення її психолого-педагогічних засад.

Відправним моментом у цьому процесі є розуміння дорослості як важливого етапу життєвого шляху особистості, етапу, на якому відбувається розквіт її творчих сил, соціальних та трудових досягнень, внеску не лише у власний індивідуальний розвиток, але і в розвиток суспільства. Це й зумовило тему статті.

Суспільство визнає дорослою таку особистість, яка має високу міру соціальної та професійної компетентності, необхідної для ухвалення життєво важливих рішень, здатна реально та зважено планувати процес власної життєдіяльності у загальній системі соціальних відносин, самостійно та продуктивно реалізовувати намічені плани, передбачати наслідки власних рішень, і нести за них відповідальність на основі засвоєних соціальних норм і цінностей. Маючи соціальні права та обов'язки, доросла людина виступає з позиції активного суб'єкта громадського та виробничого життя [6].

Одне з більш широких досліджень, присвячених психічному розвитку дорослих, було організовано Б. Ананьєвим. У дослідженні послідовно, рік за роком, починаючи з періоду юності (з 18 років) і закінчуючи досить зрілим віком (до 55 років), простежувалася динаміка розвитку психічних функцій: уваги, пам'яті, мислення, інтелекту в цілому.

Згідно дослідженню, рівень функціонального розвитку інтелекту залишається досить високим на усіх етапах вікової еволюції дорослої особистості. Цей факт свідчить передусім про її високий потенціал [10].

Тобто, з настанням дорослості процес розвитку особистості не припиняється та не завершується; йому притаманні суперечливість і гетерохронність; виокремлюються сенситивні та критичні моменти; психофізіологічний розвиток не є статичним; природа його різна і суперечлива. Про реальність феномену розвитку впродовж вікових періодів свідчать такі пізньовікові новоутворення як процес віддаленої ремінісценції (пізніше згадування того, що в минулому при безпосередньому згадуванні не вдалося відтворити), перегляд власного життя, явище біографічної пам'яті. Споріднена з цим твердженням ідея гетерохронного розвитку психічних функцій, згідно з якою, високий рівень розвитку однієї функції може зберігатися до старості, іншої – обмежуватися періодами юності та ранньої дорослості. Одні функції починають застарівати від народження, інші знижують рівень дії лише в старості, а деякі розвиваються навіть у старості [8].

Важливу значущість має також криза дорослості, що містить позитивні витoki, оскільки сприяє самопізнанню, саморозвитку, самовдосконаленню, якісним новоутворенням у психiці. Проте, чи приведе ця криза до застою або творчості, залежатиме безпосередньо від кожної людини.

Розвиток особистості є безмежним процесом, що відбувається впродовж усього життя. У дорослих вікових групах він відбувається за своєрідного поєднання зі стабільністю. Якщо у пізнавальній сфері людини на момент переходу до дорослого життя основні структури сформовано, то у структурі її особистості настає період глибоких змін [4].

Виходячи з зазначеного вище, особистісний розвиток дорослих учнів сприяє перетворенню їх внутрішнього світу і проходить у кілька етапів:

- прийняття на себе відповідальності за власні дії, результат яких завчасно невідомий;
- переживання щодо реалізації різних варіантів майбутнього, власної приналежності до побудови образу бажаного результату, здібності реалізувати задумане;
- реалізація можливостей, що відкриваються в певній діяльності;
- прийняття відповідального рішення про припинення дій;
- усвідомлена оцінка результату як особистісного новоутворення, що досягається завдяки власній активності.

Відповідно перетворення внутрішнього світу пов'язане з рядом категорій:

- категорія потреб, детермінована рівнем духовності, людяності, розумності (знаходиться під впливом соціокультурних умов та внутрішніх норм, а також інтересів активності, мети, потреб);
- категорія здібностей, зумовлена природними задатками (знаходиться під впливом соціокультурних умов та внутрішніх норм, а також інтересів, активності, мети, потреб);

- категорія внутрішніх норм, пов'язана з інформованістю, правилами власних дій (залежить від стану потреб, рівня розвитку здібностей) [3].

Розвиток цих категорій передбачає: гуманність (турботливе створення умов для зростання потреб і здібностей), цілісність (забезпечення навчання і розвитку), дієвість (активність і тренінговість).

Таким чином, особистісний розвиток дорослих учнів є процесом набуття абсолютно нового досвіду, формування певного стилю поведінки та відношення до оточуючих. Особистісний розвиток допомагає дорослому учню перетворити неусвідомлені вчинки в усвідомлені та послідовні дії. Кількість часу, що потрібна для повноцінного особистісного розвитку, може бути різною, і, в першу чергу, залежить від бажання людини щось змінювати у своєму житті. Постійний розвиток допомагає дорослій особистості долати психологічні труднощі. Тобто, особистісний розвиток – це позитивні зміни в особистості, збільшення її потенціалу [9]. Важливим і необхідним є врахування своєрідності та неповторності кожної особистості, активне включення у процес професійного становлення. Розвиток особистості відбувається у процесі професійного становлення, а професійне становлення неможливе без якісних змін, зростання особистості; воно є метою і, разом з тим, наслідком особистісного розвитку. Відповідно перспективним є застосування у професійній підготовці особистісного підходу. У межах цього підходу накопичено багато даних щодо необхідних особистісних якостей професіонала, а відповідний особистісний розвиток розглядається як мета професійного становлення.

Для розуміння єдності професійного та особистісного розвитку важливими є мотиваційні теорії, що розкривають роль мотивації і цілеутворення особистості у професійній діяльності. Різні мотиви особистості виступають, за певних обставин, спонукальною силою у досягненні мети: стати хорошим професіоналом. Через мотивацію збігаються особистісний та професійний аспекти [5]. Тому для особистісного розвитку дорослих учнів важливі дві вимоги: 1) присвячення себе чомусь вищому, ніж

власне «Я», 2) успішне виконання наміченого завдання. Креативність, безпосередність, сміливість та наполеглива творча діяльність є основними характерними рисами дорослих учнів, які прагнуть до самоактуалізації [13].

У зв'язку з цим особистісний розвиток відбувається за такими напрямками:

- зростання самостійності, свободи та відповідальності, розвиток індивідуальності (неповторності);
- посилення соціально-духовної інтегрованості, соціальної відповідальності, збагачення форм життєдіяльності.

Проте у дорослому віці розвиток ніколи не відбувається прямолінійно, а лише як накопичення та розширення раніше набутих життєвих принципів, поглядів, соціальних настанов тощо. При цьому потрібно зазначити, що особистісний розвиток неможливий без розвитку рефлексії, адже дорослий учень постійно перебуває в стані самопізнання. Він є здатним до рефлексії, що допомагає йому виходити за межі безпосередніх життєвих ситуацій, переносити центр уваги із ситуативного на істотне, опосередковане, переходити від розвитку окремих психічних властивостей до узагальнення й розвитку цілісності свого «Я» [14].

Важливим є одночасне «утримання» двох ліній розвитку – розвитку рефлексії та розвитку в площині активної діяльнісної взаємодії дорослої особистості зі світом. Людина, яка зосереджується на собі, відсторонюючись від світу, є дисгармонійною, а її розвиток деформується. У той же час людина, яка не здатна до глибокої рефлексії й саморегуляції, є також дисгармонійно-поверхневою, безвідповідальною і неперспективною. Адже така позиція визначає недостатність саморегуляції та кризу відповідальностей [7].

Усвідомлення відмінностей у досвіді дорослих учнів вимагає правильного добору методів активного навчання. Використання методів активного навчання є вкрай важливим тому, що вони мають великий вплив

на засвоєння навчальної інформації та розвиток особистісних якостей. Методи активного навчання постійно використовуються під час проведення тренінгів, оскільки саме завдяки їм засвоюються нові знання, формуються вміння та навички, розвиваються позитивні якості особистості, активізується взаємодія між учасниками занять.

На тренінгових заняттях кожен учень повинен мати можливість висловлюватись, брати участь в обговореннях, рольових і ділових іграх, виконанні практичних завдань, «мозкових штурмах», виробленні правил поведінки, розпорядку та інших видах діяльності. Зрозуміло, що природний рівень активності у кожної людини різний, але саме від майстерності тренера залежить створення умов для активного залучення учасників у процес навчання. В основі цього підходу міститься переконання, що дорослі навчаються ефективно, коли взаємодіють не лише з тренером, а й один з одним [12].

Крім того, дорослий учень повинен сам вчитися структурувати, організувати свій діяльнісний спосіб існування у світі, самостійно створювати психологічні прийоми оптимізації свого діяльнісного існування, визначати вибір стратегії дій особливостями власного особистісного ресурсу [1]. У зв'язку з цим А. Брушлинський зазначає, що з дорослішанням особистості, саморозвиток, самовиховання, самоформування займають в її житті більше місця [2].

Враховуючи зазначене вище, освітній процес спрямований не тільки на теоретичну й практичну підготовку, але й на самоосвіту, і, в кінцевому результаті, – на стимулювання саморозвитку, оскільки доросла особистість «повинна керувати своїм життям і, не відкидаючи впливу інших, розраховувати лише на себе» [11].

Таким чином, особистісний розвиток дорослих учнів – це активний і усвідомлений розвиток власної фізичної, психічної, соціальної, духовної

природи, здібностей; це привнесення сенсу у власне існування, творення власного життєвого шляху. З точки зору сучасної педагогіки та психології, особистісний розвиток дорослих є важливою умовою успішної навчальної та професійної діяльності.

Використані літературні джерела

1. *Анциферова Л.И.* Личность в динамике: некоторые итоги исследования [Текст] // Психологический журнал / Л.И. Анциферова. – 1992. – Т. 13. – № 5. – С. 12-25.
2. *Брушлинский А.В.* Проблема субъекта в психологической науке. Сознание личности в кризисном обществе [Текст] / А.В. Брушлинский. – М., 1995. – С. 28-42.
3. *Громкова М.Т.* Андрагогика: теория и практика образования взрослых: учеб. пособ. [Текст] / М.Т. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
4. Дорослість як етап онтогенезу [Електронний ресурс]. – Режим доступу 25.07.2014: <<http://studentam.net.ua/content/view/3158/97/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. *Колесніченко Л.А.* Проблема особистісного і професійного розвитку в сучасній психології [Текст] / Л.А. Колесніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу 20.06.2014: <<https://www.google.com.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. *Кулюткин Ю.Н.* Психологические проблемы образования взрослых [Текст] / Ю.Н. Кулюткин [Электронный ресурс]. – Режим доступа 15.08. 2012: <<http://www.voppsy.ru/issues/1989/892/892005.htm>>. – Язык рус.
7. *Максименко С.Д.* Генезис существования личности [Текст] / С.Д. Максименко. – К.: КММ, 2006. – 240 с.

8. *Павелків Р.В.* Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. [Текст] / Р.В. Павелків – К.: Кондор, 2011. – 468 с.
9. Психологос. Энциклопедия практической психологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа 18.02.2014: <http://www.psychologos.ru/articles/view/lichnostnyu_rost>. – Загл. с экрана. – Язык рус.
10. Развитие психофизиологических функций взрослых людей [Текст] / под ред. Б.Г. Ананьева, Е.И. Степановой. – М., 1977. – 200 с.
11. *Смайлс С.* Саморазвитие умственное, нравственное и практическое [Текст] / С. Смайлс; пер. с англ. В. Вольфсон. – Минск, 2000. – 411 с.
12. *Софій Н.* Сто і один метод активного навчання / Н. Софій, В. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу 25.07.2014: <<http://osvita.ua/school/theory/1360/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
13. *Фрейдджер Р.* Личность. Теории, упражнения, эксперименты [Текст] / Р. Фреджер. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2006. – С. 373-406.
14. *Шрейдер Ю.А.* Человеческая рефлексия и две системы этического сознания [Текст] / Ю.А. Шрейдер // Вопросы философии. – 1990. – № 7. – С 32-41.

Bibliography

1. *Ancyferova L.I.* Lichnost' v dinamike: nekotorye itogi issledovanija / Ancyferova L.I. // Psihologicheskij zhurnal. – 1992. – Т. 13. – № 5. – S. 12-25.
2. *Brushlinskij A.V.* Problema sub'ekta v psihologicheskoy nauke. Soznanie lichnosti v krizisnom obshhestve / Brushlinskij A.V. – М., 1995. – S. 28-42.
3. *Gromkova M.T.* Andragogika: teorija i praktika obrazovanija vzroslyh: ucheb. posob. / M.T. Gromkova. – М.: JuNITI-DANA, 2005. – 495 s.
4. Doroslist' jak etap ontogenezu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu 25.07.2014: <<http://studentam.net.ua/content/view/3158/97/>>. – Zagol. z ekranu. – Mova ukr.

5. *Kolesnichenko L.A.* Problema osobystisnogo i profesijnogo rozvytku v suchasnij psihologii' / Kolesnichenko L.A. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu 20.06.2014: <<https://www.google.com.ua/>>. – Zagol. z ekranu. – Mova ukr.
6. *Kuljutkin Ju.N.* Psihologicheskie problemy obrazovanija vzroslyh / Ju.N. Kuljutkin [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa 15.08. 2012: <<http://www.voppsy.ru/issues/1989/892/892005.htm>>. – Jazyk rus.
7. *Maksimenko S.D.* Genezis sushhestvovanija lichnosti / Maksimenko S.D. – K.: KMM, 2006. – 240 s.
8. *Pavelkiv R.V.* Vikova psihologija: pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl. / Pavelkiv R.V. – K.: Kondor, 2011. – 468 s.
9. Psihologos. Jenciklopedija prakticheskoj psihologii [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa 18.02.2014: <http://www.psychologos.ru/articles/view/lichnostnyy_rost>. – Zagl. s jekrana. – Jazyk rus.
10. Razvitie psihofiziologicheskikh funkcij vzroslyh ljudej / pod red. B.G. Anan'eva, E.I. Stepanovoj. – M., 1977. – 200 s.
11. *Smajls S.* Samorazvitie umstvennoe, npravstvennoe i prakticheskoe / S. Smajls; per. s angl. V. Vol'fson. – Minsk, 2000. – 411 s.
12. *Sofij N.* Sto i odyh metod aktyvnogo navchannja / N. Sofij, V. Kuz'menko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu 25.07.2014: <<http://osvita.ua/school/theory/1360/>>. – Zagol. z ekranu. – Mova ukr.
13. *Frejdzher R.* Lichnost'. Teorii, uprazhnenija, jeksperimenty / R. Fredzher. – SPb.: Prajm – EVROZNAK, 2006. – S. 373-406.
14. *Shrejder Ju.A.* Chelovecheskaja refleksija i dve sistemy jeticheskogo soznanija / Shrejder Ju.A. // Voprosy filosofii. – 1990. – № 7. – S 32-41.